

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jacob Klingberg

Babelsberg konferensen 1958

- DDR:s rättsvetenskapliga utveckling från tiden som sovjetisk ockupationszon till 1958

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin: HT 2017

Innehåll

Summary.....	1
Sammanfattning.....	2
Förkortningar.....	3
1. Inledande del.....	4
1.1. Bakgrund	4
1.2. Syfte	4
1.3. Frågeställningar	4
1.4. Disposition och avgränsningar	5
1.5. Metod och material	5
1.6. Forskningsläge.....	6
1.7. Terminologi och teori	6
2. Historisk och ideologisk bakgrund	7
2.1. DDR bildas.....	7
2.2. DDR:s rättsideologi	9
3. Babelsberg konferensens uppkomst.....	11
3.1. Den rättsstatliga utvecklingen	11
3.2. Den akademiska utvecklingen.....	12
3.3. Den politiska utvecklingen.....	13
3.3.1. Hög-stalinismen.....	13
3.3.2. Avstaliniseringen i teori och praktik.....	14
3.4. Den rättsvetenskapliga utvecklingen.....	15
3.4.1. Den allmänna systeminterna kritiken	15
3.4.2. Bönninger, Such & Klenner	16
4. Babelsberg konferensen 1958.....	18
4.1. Historiskt sammanhang.....	18
4.2. Förberedelserna.....	19
4.3. Konferensen	20
4.3.1. Konferensens huvudlinjer	20
4.3.2. Ulbrichts tal.....	21
4.3.3. Reception och avståndstagande från sovjetisk rättsteori	22
4.3.4. DASR	22
5. Analys	23

5.1. Den grundläggande konflikten.....	23
5.2. Sammanfattande analyser	23
Käll- och litteraturförteckning.....	27
Litteratur	27
Elektroniska källor	28

Summary

The GDR became a sovereign state in 1949 after four years as a Soviet occupation-zone after World War II. Already during the years of occupation and the very first years of independence, the power was centralized to the autocratic party SED and an increasingly totalitarian society was formed.

In the development towards a totalitarian society, the legal theory played an important part. The East German legal theory was characterized of a Marxist-Leninist and a Stalinist perspective; the old society of the bourgeoisie should be destroyed and the new socialistic society should be built. One of the most important questions of the East German legal theory was the new legal systems level of legality. This question would haunt the East German legal theory until the Babelsberg Conference of 1958.

There were several societal developments that led up to the Babelsberg Conference: constitutional, academical and legal theoretical changes all played a part. The most central line of development for this paper, was the development in the field of legal theory, which can be divided into two historical periods.

The first was the *high Stalinist* period of 1949-1954, when the legal theory was used with the intent to present a unified picture of the legal system. The purpose was to resolve the tension between SED:s planned economy and the ruled-oriented legal discipline. The second period proceeded during the years of 1954-1958. During this period, the legal theory experienced more freedom of speech and therefore a system-internal critic of the current legal system became reality. This progression towards a more unbound legal theory would later be completely stopped due to the Babelsberg Conference.

During the Conference the SED decided that they were the people's prime representatives. The will of the party, were thus also the will of the people. Therefore, all the decisions made by the SED were made in a legitimate order. This model of explanation wouldn't solve the problem with the level of legality of the East German legal system. On the other hand, the SED strengthened their power by making clear how problems related to this issue might be addressed in the future. The Babelsberg Conference of 1958 thereby meant a culmination of several societal developments. Through the Conference the SED managed to strengthen their power, but failed to legitimize the East German legal system.

Sammanfattning

DDR bildades som självständig stat år 1949, efter att ha varit en sovjetisk ockupationszon sedan andra världskrigets slut. Redan under ockupationsåren, samt den nybildade självständiga statens första år, centraliserades makten till det enväldiga partiet SED och en alltmer totalitär stat växte fram.

I utvecklingen mot totalitarism spelade rättsvetenskapen en stor roll. Den östtyska rättsvetenskapen präglades av marxist-leninistiska och stalinistiska perspektiv; det gamla borgerliga samhället skulle omintetgöras och det nya socialistiska samhället utvecklas. En av de viktigaste frågorna inom rättsvetenskapen var hur det nya samhällssystemet skulle legitimeras. Denna fråga skulle komma att prägla den östtyska rättsvetenskapen ända fram till Babelsberg konferensen, den 2–3 april 1958.

Det fanns flera samhällsliga utvecklingslinjer som ledde fram till Babelsberg konferensen. Såväl den rättsstatliga, akademiska som rättsvetenskapliga utvecklingen spelade in. Den för arbetet centrala utvecklingslinjen var den rättsvetenskapliga, vilken kan indelas i två faser. Den första var den *hög-stalinistiska* perioden mellan 1949–1954, då rättsvetenskapen användes för att påvisa ett enhetligt rättssystem. Målet var att upplösa den spänning som fanns mellan SED:s planekonomiska samhällsmål och den regelbaserade rätten. Den andra perioden fortgick under åren 1954–1958. Nämnad period innebar en något friare rättsvetenskap där en systemintern kritik av det förhärskande systemet växte fram. Denna utveckling mot en friare rättsvetenskap skulle stoppas helt i och med Babelsberg konferensen 1958.

Under konferensen fastslog SED att partiet var folkets främsta företrädare. Partiets vilja var således också folkets vilja och alla beslut tagna av partiet ansågs därmed legitimerade av folket. Denna förklaringsmodell innebar inte att den östtyska problematiken kring legitimeringen av samhällssystemet löstes. Däremot stärkte SED sin makt genom att dra tydliga linjer för hur rättsvetenskapliga problem av den här sorten fick adresseras. Babelsberg konferensen innebar därmed en kulmen för ett antal samhällsliga utvecklingslinjer, med resultatet att SED stärkte sin makt men misslyckades att rättsvetenskapligt legitimera det östtyska samhällssystemet.

Förkortningar

BRD	Bundesrepublik Deutschland
DASR	Deutsche Akademie für Staats- und Rechtswissenschaft
DDR	Deutsche Demokratische Republik
KPdSU	Die Kommunistische Partei der Sowjetunion
MfS	Ministerium für Staatssicherheit
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
Stasi	Staatssicherheitsdienst

1. Inledande del

1.1. Bakgrund

Är den rättsordning vi lever i legitim? I skrivande stund har undertecknad möjlighet att fritt ställa sig denna fråga. Vidare har jag utsikt att själv komma fram till mina egna slutsatser och ställningstaganden; genom egna reflektioner och fritt meningsutbyte med andra personer. Den här möjligheten har emellertid inte delgivits alla människor i alla typer av samhällen.

Ett särskilt tydligt exempel är de totalitära staterna, där de styrande eftersträvar kontroll över samtliga samhällsområden, tillika samtliga aspekter av människans liv. Medborgarnas föreställningar och aktiviteter ska kontrolleras. Alla ska stöpas i samma form och bli fogliga kuggar i samhällsmaskineriet.¹ En sådan stat var Östtyskland, där det styrande partiet SED (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*) enväldigt styrde landet under parollen "Die Partei hat immer recht" ("Partiet har alltid rätt").² Hur legitimerade de styrande ett sådant rättssystem? Viljan att få klarhet i frågan har format uppsatsens syfte.

1.2. Syfte

Uppsatsens syfte är att ur ett rättshistoriskt perspektiv undersöka 1958 års Babelsberg konferens. Fokus kommer att ligga på två huvudfrågor. För det första vilka rättsideologiska utvecklingslinjer som givit upphov till konferensen. För det andra hur SED under konferensen såg på rättsvetenskapen och dess roll i samhället. Syftet har härigenom gett upphov till de två nedanstående frågeställningarna, som ämnas besvaras under uppsatsens gång.

1.3. Frågeställningar

- 1: Vilka rättsideologiska utvecklingslinjer gav upphov till Babelsberg konferensen?
- 2: Vilken syn på rättsvetenskapen och dess roll i samhället gav SED uttryck för under Babelsberg konferensen?

---

¹ Forum för levande historia, [<http://www.levandehistoria.se/perspektiv-bakgrunden-till-handelserna-i-sovjet-kina-och-kambodja/totalitarismteorin>] 2017-11-22.

² Eriksson, 2000, s. 12.

1.4. Disposition och avgränsningar

Uppsatsens huvuddel inleds med en översiktlig redogörelse över Östtysklands historia och rättsideologiska grunder. I avsnitt tre beskrivs olika delar inom samhällsutvecklingen som gemensamt ledde fram till Babelsberg konferensen. Därefter behandlas själva Babelsberg konferensen i avsnitt 4. Slutligen analyseras vad som framkommit i undersökningen.

I uppsatsen begränsas beskrivningen av Östtysklands historia och allmänna rättsideologi till korta översikter. Endast grundläggande material som ansetts nödvändigt för att förstå Babelsberg konferensen har tagits med. Utvecklingen fram till konferensen har vidare avgränsats till sådana samhällsområden som har haft direkt betydelse för konferensens uppkomst, exempelvis området rättsvetenskap. Beskrivningen av själva konferensen har fokuserat på det material som är relevant i förhållande till uppsatsens frågeställningar. Slutligen fördjupas inte den teoretiska diskussion som fördes gällande rättsideologin mer än nödvändigt. En mer fördjupande analys skulle kräva ett textomfång som går utöver uppsatsens riktlinjer.

Poängteras bör också att uppsatsens syfte är att ur ett rättshistoriskt perspektiv beskriva Östtysklands rättsideologiska utgångspunkter under Babelsberg konferensen, inte att kritiskt analysera hur teorin förhöll sig till praktiken. En sådan kritisk analys görs emellertid i vissa avsnitt där det ansetts relevant för frågeställningen. Ytterligare kritik av nämnda sort är görbar men bedömdes falla utanför uppsatsens syfte.

1.5. Metod och material

I arbetet används i första hand ett rättshistoriskt perspektiv i syfte att beskriva den för Babelsberg konferensen relevanta rättsvetenskapliga diskussionen i DDR före och under konferensen. Detta perspektiv lämpar sig väl då det är historiska skeenden och rättsvetenskapliga teorier som varit uppsatsens huvudområden. Arbetet har utifrån nämnda perspektiv utförts med beskrivande litteratur som huvudkälla. Ett kritiskt perspektiv används också, främst i analysen, men även under uppsatsens gång. Det här perspektivet har företrädesvis använts för att påvisa skillnaden mellan teori och praktik inom den östtyska rättsvetenskapen. Vidare har i liten utsträckning också ett komparativt perspektiv använts för att visa på skillnader och likheter mellan den rättsvetenskapliga utvecklingen i DDR kontra Sovjetunionen. Slutligen har vid ett tillfälle en rättsdogmatisk metod använts för att analysera en artikel i DDR:s författning.

Arbetes huvudsakliga material består av historisk relevant litteratur på området. Denna litteratur kan indelas i rent historiska böcker, verk av rättsteoretisk karaktär och litteratur som kombinerar båda områdena. Verken är i övervägande del skrivna på tyska och engelska, samt i viss mån på svenska. Anledningen till detta är att material gällande Babelsberg konferensen specifikt, saknas på svenska. Utöver böckerna har också några artiklar, samt internetsidor använts. Artiklarna är genomgående skrivna av tillförlitliga personer och de gånger internetsidor använts har det främst gällt allmänhistoriska uppgifter, såsom personuppgifter och DDR:s övergripande historia.

Tilläggas bör att de engelsk- och tyskspråkiga källorna har en annan juridisk begreppsanvändning än de svenska källorna. Vid bearbetningen av dessa källor har detta aktivt arbetas med och tagits i beräkning.

1.6. Forskningsläge

Gällande DDR:s politiska historia och socialistisk rättsteori, finns ett digert materiellt underlag att utgå ifrån på såväl svenska, engelska som tyska. Vad gäller östtysk rättsvetenskap i allmänhet finns mycket få svenska källor, och vad gäller Babelsberg konferensen i synnerhet saknas helt svenska källor. Djupgående skildringar av själva Babelsberg konferensen som helhet, har jag bara funnit på tyska.

1.7. Terminologi och teori

I uppsatsen används termerna *Östtyskland* och *DDR* växlande. Detta görs dels i rent språkligt hänseende, och dels eftersom olika benämningar används i olika källor. Av samma anledning används begreppen *socialism* och *kommunism* som varandras synonymer. Här ska alltså inte ett *socialistiskt* samhälle förväxlas med ett *socialdemokratiskt* samhälle!

I uppsatsen nämns ett par olika inriktningar inom *socialismen*, såsom *marxism*, *marxism-leninism* och *stalinism*. Både *marxismens* grunder, samt de skillnader mellan *marxism* och *stalinism* som är relevanta för uppsatsen, beskrivs under avsnitt 2.2. *DDR:s rättsideologi*.

Det som kan vara relevant att förstå om skillnaderna mellan *marxism* och *marxism-leninism* är följande: Vladimir Lenin (1870–1924)³ var ledarfiguren under den ryska revolutionen 1917.

---

³ Nationalencyklopedin, Vladimir Lenin [<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/vladimir-lenin>] 2017-11-23.

Marxism-leninismen är Lenins vidareutveckling av Marx tankar. En skillnad mellan Lenins tankar och traditionell *marxism* är tankarna kring revolutionens uppkomst. Marx menade att revolutionen skulle uppstå spontant på grund av de materiella förhållandena. Lenin ansåg däremot att det behövdes en kommunistisk elit, ett arbetarklassens avantgarde, som påskyndade revolutionens processer. Detta avantgarde är inom *marxism-leninismen* ett helt nödvändigt element.⁴

2. Historisk och ideologisk bakgrund

2.1. DDR bildas

År 1945 var andra världskriget över.⁵ Det besegrade Nazi-Tyskland styrdes av de fyra segermakterna (USA, Storbritannien, Frankrike och Sovjetunionen), som delat upp landet i fyra ockupationszoner. Detta var följden av den villkorslösa Nazi-tyska kapitulationen i maj 1945; Tyskland hade upphört att statsrättsligt existera.⁶ Den 7 september 1949 slår emellertid, USA, Storbritannien och Frankrike samman sina ockupationszoner och Förbundsrepubliken Tyskland (BRD) bildas. Den 1 oktober samma år bildas DDR (*Deutsche Demokratische Republik*) ur den Sovjetiska zonen. DDR blev en direkt sovjetisk kopia, vad avsåg politisk och ekonomisk struktur.⁷

Under kalla kriget fanns starka motsättningar mellan öst och väst, vilket bland annat bestod i en ideologisk kamp mellan västs kapitalistiska system och östs kommunistiska system.⁸ Här var DDR direkt förbundet med Sovjet.⁹

Formellt blev DDR en flerpartistat med val till Folkkammaren, landets högsta organ. Folkkammaren beslutade sedan om regeringsbildning, ministerrådets sammansättning, samt val av statschef. Emellertid ingick samtliga partier i den så kallade Nationella fronten, där sammansättningen bestämdes av *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (SED). Detta

---

⁴ Encyclopedia Britannica [<https://www.britannica.com/topic/Leninism>] 2017-11-23.

⁵ Eriksson, 2000, s.12.

⁶ Häthén, 2014, s 224.

⁷ Eriksson, 2000, s.12.

⁸ Forum för levande historia [<http://www.levandehistoria.se/osttyskland/ddr-bildas>] 2017-11-15.

⁹ Nationalencyklopedin, Östtyskland [<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/osttyskland>] 2017-11-15.

parti var med sin marxist-leninistiska ideologi, ett utpräglat kommunistparti. De östtyska valen bestod alltså i att säga ja eller nej till Nationella frontens enhetslista.¹⁰

Förvaltningen i DDR byggde på tanken om demokratisk centralism, där besluten från de högre organen var bindande för de lägre. Dessa statsorgan var underordnade SED:s parallellt uppbyggda partiapparat. Ytterligare instrument för att stärka partiets maktmonopol var propaganda och massövervakning, det senare främst utfört av ministeriet för statssäkerhet (*MfS* eller *Stasi*).¹¹ *Stasi* var den östtyska säkerhets- och underrättelsetjänsten.¹²

Vidare spärrades gränsen mellan Öst- och Västberlin av 1961, genom uppförandet av Berlinmuren. DDR:s medborgare var förbjudna att lämna landet, flykt var kriminaliserat och belagt med fängelsestraff.¹³

Konstateras kan således, att den verkliga makten i DDR låg hos SED, som i praktiken var enväldigt.¹⁴ DDR utvecklades till ett kommunistiskt enpartisamhälle, där SED övertog all makt diktatoriskt och skapade ett planekonomiskt samhälle. Makten utövades av den så kallade politbyrån.¹⁵

DDR störtade slutningen samman 1989. Två anledningar var Berlinmurens fall den 9 november samma år (vilket öppnade upp DDR:s tidigare stängda gränser), samt att Sovjetunionen drog tillbaka sitt stöd till landet. Som en del av det kommunistiska blocket var DDR högst beroende av de sovjetiska bidragen.¹⁶ DDR och BRD återförenades slutligen den 3 oktober 1990.¹⁷

---

¹⁰ Nationalencyklopedin, Östtyskland
[<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/osttyskland>] 2017-11-15.

¹¹ Nationalencyklopedin, Östtyskland
[<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/osttyskland>] 2017-11-15.

¹² Nationalencyklopedin, Stasi [http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/stasi] 2017-11-15.

¹³ Forum för levande historia [http://www.levandehistoria.se/osttyskland/ddr-bildas/berlinmuren-byggs] 2017-11-19.

¹⁴ Forum för levande historia [http://www.levandehistoria.se/osttyskland/stasi-ministeriet-statsakerhet] 2017-11-15.

¹⁵ Eriksson, 2000, s.12.

¹⁶ Forum för levande historia [http://www.levandehistoria.se/osttyskland/slutet-ddr] 2017-11-15.

¹⁷ Encyclopedia Britannica
[<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Germany/106260>] 2017-11-20.

2.2. DDR:s rättsideologi

I det socialistiska DDR var marxistisk rättsideologi den förhärskande inom rättsväsendet. Ur ett västligt rättsperspektiv är det inte främst hur juridiska sakfrågor behandlas i ett sådant system som kan tyckas främmande. Istället är det frågor rörande rättens natur och uppgift, som i grunden skiljer de båda perspektiven åt.¹⁸

En direkt central princip att förstå, är den socialistiska rättsdoktrinen absoluta beroende av den historiska materialismens principer och den dialektiska uppfattningen gällande rättens utveckling. Denna arbetsmetod kallas den dialektiska metoden. En metod som utvecklades, först av Hegel och sedan vidare av Karl Marx.¹⁹ Friedrich Hegel (1770–1831) var en framstående tysk filosof, och Karl Marx (1818–1883) var marxismens grundfader.²⁰

Enligt Marx var den historiska utvecklingen en materiell process, vilket innebar att de ekonomiska faktorerna och intressena bestämde historiens förlopp. Ett religionskrig, exempelvis, var således inte resultatet av religiösa, utan ekonomiska motsättningar. Dessa ekonomiska motsättningar hade karaktären av klassmotsättningar; historien utgjordes av dessa klassers inbördes kamp. De olika klasserna varierade mellan olika historiska epoker. Dock fanns alltid en härskande klass, den som hade kontroll över produktionsmedlen.

Härskarklassen måste av nödvändighet störtas i en revolution, där en ny klass tar över produktionsmedlen. I Marx tidsålder (kapitalismens tidsålder) bestod den härskande klassen av bourgeoisie och mot denna stod proletärerna. Det unika med proletärerna var att de saknade särintressen och därmed också intresset att förslava en ny klass. När proletariatets (oundvikliga) revolution kom, skulle således följden bli: det klasslösa samhället.²¹

En grupp medborgare i DDR som tog stort intryck av Marx tankar var de östtyska forskarna, till exempel inom rättsvetenskapen. De marxistiska idéerna användes inom den östtyska rättsförståelsen som ett sätt att upplösa det ”misslyckade” kapitalistiska samhället och genom socialismen skapa ett nytt samhälle.²²

Politikerna inom SED såg den socialistiska rätten som ett instrument för att organisera samhällsutvecklingen. Den gamla ”borgerliga” rätten, till exempel den som praktiserats i det

---

¹⁸ Simson, 1969, s. 242 & 244–246.

¹⁹ Simson, 1969, s. 242–243.

²⁰ Nordin, 2013, s. 465ff. & 477ff.

²¹ Liedman, 1965, s. 10–12.

²² Heuer, 1995, s. 44.

”Tyska riket” (1871–1933) skulle demaskeras och ett nytt klasslöst samhälle skulle med tiden växa fram. I denna framtida utopi, skulle staten och rätten upphöra att existera.²³

En vedertagen idé inom den socialistiska rätten var nämligen att lagen ansågs som en biprodukt av marknadsekonomin. Vid kommunismens slutliga seger och det gamla samhällets fall, skulle därmed lagen upplösas. Denna tematik formulerades av Evgeny Pašukanis (1891–1937)²⁴ i arbetet *A General Theory of Law and Marxism*.²⁵ Ett arbete som tillhör de mest kända inom den Sovjetryska rättsteorin, likväl som inom den marxistiska rättsteorin överhuvudtaget. Pašukanis teorier skulle komma att spela en stor roll i Sovjetunionen. Teorierna kan betecknas som stalinistiska då de inte längre är kritiska utan legitimerande (till skillnad från Marx idéer som var utpräglat kritiska²⁶). Källan till den sovjetiska rätten som Pašukanis beskriver är nämligen proletariats diktatur.²⁷ Med proletariats diktatur menas det övergångsstadium då arbetarklassen gripit makten men det socialistiska samhället ej ännu uppnåtts. Under den här perioden använder proletariatet statens repressiva organ för att befästa sin maktställning.²⁸

Just dessa tankegångar kring legitimitet, var en av de rättsfrågor som kom att behandlas under Babelsberg konferensen.²⁹ Att DDR:s rättsideologiska debatt i detta fall tog inspiration från Sovjet, ska emellertid inte ses som en tillfällighet. Den rättsliga utvecklingen i Sovjet och DDR stod nämligen i ständig relation till varandra. Relationen var särskilt nära i ideologiska och rättspolitiska frågor. Just rättsteorin skulle i DDR, i egenskap av en socialistisk stat, spela en större roll för rättspolitiken än i exempelvis Västtyskland, där den hade en mer akademisk funktion. Genom en utveckling av den socialistiska rättsteorin, kunde det nya socialistiska samhället distansera sig från den liberala västliga rättstraditionen och bygga upp ett nytt rättssystem.³⁰

---

²³ Dilcher, 1997, s. 15f.

²⁴ Fogelklou, 1978, s. 21.

²⁵ Markovitz, 1997, s. 69.

²⁶ Nordin, 2013, s. 477ff.

²⁷ Fogelklou, 1978, s. 21, 22ff.

²⁸ *Nationalencyklopedin*, proletariats diktatur

[<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/proletariats-diktatur>] 2017-11-15.

²⁹ Markovitz, 1997, s. 69.

³⁰ Jämför Dilcher, 1997, s. 17.

3. Babelsberg konferensens uppkomst

3.1. Den rättsstatliga utvecklingen

Rättsvetenskapen i DDR utgick under efterkrigstiden från en kritik riktad åt två håll. Dels gentemot den nazistiska ideologin, vilket bland annat kom till uttryck genom antifascism och dels gentemot rättsvetenskapen under Weimar-tiden.³¹ Ett exempel på antifascistiska reformer var de som utfördes inom rättssektorn. Under åren 1945–1949 rensades i stort sätt alla jurister i DDR ut, förutom en liten grupp ”obelastade” jurister. Denna kärngrupp fick tillsammans med snabbutbildade lekmän ”övervägande från arbetarklassen” utgöra den nya tidens jurister. Den fortsatta utvecklingen från detta blev en deprofessionalisering av landets juristkår och en mer ideologiskt påverkbar rättsskipning, där personer som var lojala mot partilinjen sattes på rättskipande positioner. Åklagarmyndigheten utvecklades till exempel från en myndighet som hanterade åtal, till en institution som skulle övervaka genomdrivandet av den socialistiska rätten.³²

Vidare upplöstes Bundesländerna genom *Förvaltningsreformen* 1952 och nya administrativa distrikt, så kallade *Bezirke* bildades.³³ Dessa var 15 till antalet och var DDR:s administrativa ryggrad. Distrikten motsvaras i dagens Tyskland av de fem förbundsländerna: Mecklenburg–Vorpommern, Brandenburg, Sachsen, Sachsen–Anhalt och Thüringen.³⁴ Reformen innebar att den kvarvarande förvaltningsrätten helt eliminerades. Att rättsligt överpröva förvaltningsbeslut var inte möjligt (denna möjlighet skulle först delges 1975 och då endast i särskilt reglerade fall). Högsta domstolen fastslog tillika i en rad beslut: att lag och förvaltning bildar en gemensam statlig enhet, där inga delar med lika auktoritet får kontrollera den andre. Ännu i oktober 1968 menade Walter Ulbricht, att det inte fanns plats för förvaltningsrätt i DDR:s statsordning.³⁵

Walter Ulbricht (1893–1973) var från 1950 SED:s generalsekreterare, samt från och med 1960 även DDR:s statschef.³⁶ Ulbricht avgick som generalsekreterare 1971 och förlorade

---

³¹ Heuer, 1995, s. 50 f.

³² Dilcher, 1997, s. 25f.

³³ Classen, 2010, s. 490.

³⁴

Nationalencyklopedin, Östtyskland [http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/östtyskland] 2017-11-27.

³⁵ Classen, 2010, s. 490.

³⁶ Encyclopedia Britannica [http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Walter-Ulbricht/74142] 2017-11-27.

därmed majoriteten av sin politiska makt; posten som statschef innehade Ulbricht fram till sin död 1973.³⁷

Slutligen medförde alla reformer att det östtyska rättssystemet transformerades till ett statligt styrningsinstrument, helt utan rättsstatens oavhängiga kontrollinstanser.³⁸

3.2. Den akademiska utvecklingen

Även universitetsvärlden skulle proletariseras. Visserligen utfördes ett försök till omgruppering av ett antal universitetsrektorer i maj 1945. De ville återknyta till den ”tyska universitetstraditionen”. Rektorerne avskedades dock omedelbart av sovjetiska tjänstemän på grund av deras ”reaktionära filosofiska världsåskådning” och tidigare förbindelser med nazismen. Detta följdes av en denazifieringsvåg, varpå tjugotals tyska professorer flydde till väst. När vårterminen inleddes 1946 hade tre fjärdedelar av professorerna vid universiteten i Berlin, Leipzig, Halle, Greifswald och Rostock försvunnit.³⁹ Av dessa fem universitet skulle tre komma att utbilda jurister (Berlin, Halle och Leipzig). Utöver dessa tre fanns även en juristutbildning vid universitet i Jena.⁴⁰

Då den sovjetiska militärförvaltningen inte kunde driva universitetssystemet på egen hand, inrättades en tysk instans för ändamålet: *Centrala utbildningsförvaltningen*. Den här instansen fick 1947 i order att leta fram ”200 aktiva antifascister”, vilket var ett led i att utbilda nästa akademiker generation. En medlem i förvaltningen påpekade det omöjliga i att hitta 200 aktiva antifascister i Tyskland, som också var akademiskt kvalificerade. *Centrala utbildningsförvaltningen* lyckades få fram 75 ”politiskt vidsynta” professorer, varav de sovjetiska byråkraterna avvisade 32.⁴¹

En mer systematisk attack mot de östtyska universitetens institutioner inleddes 1948. Universiteten skulle nu bli instrument för överföring av statsideologin, precis som i Sovjetunionen. För de juridiska institutionerna blev följden att juridik omvandlades till marxistisk juridik. Resultatet blev en nära total omvandling av de östtyska universiteten. På

---

³⁷ *Nationalencyklopedin*, Walter

Ulbricht [<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/walter-ulbricht>] 2017-11-27.

³⁸ Dilcher, 1997, s. 25f.

³⁹ Applebaum, 2012, s. 384f.

⁴⁰ Dilcher, 1997, s. 27f.

⁴¹ Applebaum, 2012, s. 385.

relativt kort tid fylldes lärosätena av en ny generation professorer. Denna generation var i förhållande till den förra, yngre, mer cynisk och mer ideologiskt styrd.⁴²

Vad gällde eleverna, skulle de utveckla en ”ny, demokratisk, socialistisk intelligentia”. En av förespråkarna för den här utvecklingen var Otto Grotewohl, som menade på att detta behövdes för att styra ekonomin och genomföra socialistiska åtgärder.⁴³ Otto Grotewohl (1894–1964) var mellan åren 1949–1964 DDR:s regeringschef.⁴⁴ Under 1949 års tyska partikongress föreslog därför Grotewohl att unga arbetare och bönder skulle gynnas extra i utbildningsprocessen, då de hade erfarenhet av en annan typ av inläring ifrån sin barndom.⁴⁵

Följden av detta blev olika former av aggressiv särbehandling. Ett exempel är att barn till bönder och arbetare hade företräde till universiteten. I DDR rekryterades aktivt arbetare och bönder till specialkurser utformade att ge en snabb väg uppåt i samhället. Kvalifikationerna för att få läsa dessa inträdeskurser vid de högre läroanstalterna var att ens föräldrar hade den rätta sociala bakgrunden, samt att man kunde lägga fram ”politiska karaktärsreferenser från demokratiska organisationer”. Exempel på sådana organisationer var ungdomsklubbar eller fackföreningar.⁴⁶

3.3. *Den politiska utvecklingen*

3.3.1. **Hög-stalinismen**

SED:s partilinje utgick ifrån propaganda-frasen: ”Partiet har alltid rätt”. Det här innebar att det var partiet som la upp målen för den sociala och ekonomiska utvecklingen. Genom att arrangera insamlade empiriska data, gav partiet intryck av att ha en medveten plan mot definitiva samhällliga mål. Kritik mot rättssystemet, såsom dess brist på formbundet och stabilitet, innebar inte mer än mindre justeringar av partiets planeringsmekanismer.⁴⁷

Under SED:s andra partikongress 1952, gjorde SED anspråk på: ”Alleinherrschaft mit der These von Aufbau des Sozialismus” i DDR. Det politiska föredömet var för tiden Stalin, vilket bland annat uttryckets av Ulbricht genom orden ”Vi kommer segra, för att den store Stalin leder oss.”. Partiledningen skulle hålla fast vid stalinismen även efter Stalins död 1953.

---

⁴² Applebaum, 2012, s. 385.

⁴³ Applebaum, 2012, s. 387.

⁴⁴ *Nationalencyklopedin*, Otto Grotewohl

[<http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/otto-grotewohl>] 2017-11-21.

⁴⁵ Applebaum, 2012, s. 387.

⁴⁶ Applebaum, 2012, s. 387f.

⁴⁷ Caldwell, 2003, s. 84.

Denna politiska hållning ogillades i tysthet av befolkningen, då den varken medförde ekonomiska eller sociala förbättringar. Arbetarna godtog dessutom inte att SED ansåg sig representera dem. Ett allmänt uppror utbröt 1953, vilket tvingade partiet att tillkalla hjälp från den sovjetiska militären, som brutalt slog ner upproret.⁴⁸

3.3.2. Avstaliniseringen i teori och praktik

I och med kalla krigets början och den följande upptrappningen mellan öst och väst (inte minst vid de tyska gränserna) var DDR tvunget att avskärma sig ifrån den specifika sovjetiska vägen mot socialism, där ett stalinistiskt tankesätt dominerade. Centralt var här begreppet, legalitet. Under SED:s tredje partikongress förklarades, att det var alla partimedlemmars plikt att konsekvent och aktivt förverkliga nya lagar. Vidare fastslogs att upprätthållandet av legalitet och den demokratiska ordningen var en viktig del i den fortsatta utvecklingen.⁴⁹

Enbart för att stalinismen officiellt inte längre utgjorde den ideologiska ledstjärnan, kom stalinistiska metoder och propaganda ändå att fortsätta användas.⁵⁰ Under perioden 1956–1961 anslöt sig DDR visserligen formellt till avstaliniseringen. Emellertid blev denna period i praktiken ett bekräftande av stalinismen, under Walter Ulbrichts ledning. En mycket hård politik som drev miljontals tyskar till landsflykt, vilket skulle komma att föranleda uppförandet av Berlinmuren 1961.⁵¹

Under SED:s *Central kommittés* 30:e kongress 1957, tillkännagav Ulbricht en offensiv för att ”bygga upp socialism” i DDR (här följde SED Sovjetunionens exempel). SED förklarade att partiets svårigheter berodde på fientliga aktioner av ”fiender”. Ulbricht uttryckte tydligt vilka mål som var tvungna att uppnås. Partiet skulle bland annat stärkas ideologiskt, politiskt och organisatoriskt och den interna striden mot borgerliga influenser inom partiet skulle vinnas. Dessutom skulle elever och unga lärare utbildas till att bli vapenbröder, något Ulbricht menade enbart delvis var fallet vid tillfället.⁵²

En av offensivens följder blev att de som påstods försökt avstalinisera partiet rensades ut. Exempelvis tvingades *Stasis* högste chef, Ernst Wollweber (1898–1967), avgå i oktober 1957

---

⁴⁸ Eriksson, 2000, s. 12.

⁴⁹ Heuer, 1995, s. 53f.

⁵⁰ Schaefer, 2010, s. 61.

⁵¹ Eriksson, 2000, s. 13.

⁵² Schaefer, 2010, s. 61.

under förevändningen sjukdom. År 1958 tvingades han avstå samtliga partifunktioner.⁵³ Ytterligare en som tvingades avgå var Ulbrichts siste utmanare Karl Schirdewan; politbyråns sekreterare. Schirdewan blev falskt anklagad för att ha bildat en ”reaktionär fraktion” tillsammans med Wollweber. När Schirdewan själv beskriver den politiska atmosfären för tiden, liknas den vid en medeltida inkquisition, där *Central kommitténs* medlemmar bedyrade sin trohet till Ulbrichts hämndkampanj.⁵⁴

3.4. Den rättsvetenskapliga utvecklingen

3.4.1. Den allmänna systeminterna kritiken

I den rättsvetenskapliga utvecklingen kan perioden mellan 1949–1954 urskiljas som den *högstalinistiska* perioden. Under den här perioden försökte rättsteorin användas som ett sätt att påvisa ett enhetligt rättssystem. Spänningen mellan en regelbaserad rätt och en av partiet utstakad målinriktad samhällsutveckling, skulle genom detta lösas upp. Dock skulle denna hållning skapa rättsvetenskapliga utmaningar för SED.⁵⁵ Länken till kritiska borgerliga tänkare började kritiseras och den sovjetiska teorins arbeten förlorade sin roll som förebild.⁵⁶

Den kritik som framkom var emellertid i begränsat omfång och framförallt en intern kritik av systemet. Att inte acceptera det rättsvetenskapliga systemet överhuvudtaget, var förbundet med att få fly till väst. Ett exempel på systemintern kritik var den från författaren Stefan Heym som krävde att artikel 138 i DDR:s författning skulle realiserars.⁵⁷ Artikel 138 föreskrev att medborgarna skulle skyddas mot rättsvidriga förfaranden, exempelvis genom förvaltningssystemets judiciella kontroll.⁵⁸ På detta följde ett förslag från rättsvetaren Hochbaum, som föreslog att distriktsdomstolar, samt en högsta förvaltningsdomstol skulle upprättas.⁵⁹ Hochbaums kritik får ses i ljuset av att förbundsländerna och dess domstolar hade blivit avskaffade i den tidigare nämnda *Förvaltningsreformen*, vilket föranledde att förvaltningsrätten saknade en institutionell grund. Ett uppfyllande av artikel 138 var mot

---

⁵³ Schaefer, 2010, s. 62 och *Nationalencyklopedin*, Ernst Wollweber [<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ernst-wollweber>] 2017-11-28.

⁵⁴ Schaefer, 2010, s. 62.

⁵⁵ Caldwell, 2003, s. 84.

⁵⁶ Heuer, 1995, s. 54.

⁵⁷ Friedrich, 1997, s. 52f.

⁵⁸ Friedrich, 1997, s. 53 och *Die Verfassungen in Deutschland* [<http://www.verfassungen.de/de/ddr/ddr49-i.htm>] 2017-11-23.

⁵⁹ Friedrich, 1997, s. 53.

denna bakgrund inte görbar. Förvaltningsrätten som juridisk disciplin skulle komma att stagnera helt under början av 1950-talet.⁶⁰

Vidare adresserades talrika problem och klagomål i tidskriften "Staat und Recht", 1957. Till denna kritik hörde att legalitet inom den marxistiska teorin är mer än enbart innehållet i de befintliga lagarna. Därför fick enskilda statliga beslut inte enkom grunda sig på normativa grunder, utan måste också involvera medborgarna. Exempelvis fick inte den i lag antagna oavhängigheten för de centrala organen, ses som ett uttryck för juridiskt paragrafrytteri, detta berörde grundproblematiken i en socialistisk demokrati. Framsteg ansågs inte kunna förverkligas genom varaktighet för folket, utan varaktighet genom folket.⁶¹

Ett tydligt tecken på att rätten och folket ansågs utgöra ett enda sammanhang, återfinns i en rättsvetenskaplig diskussion gällande straffrättens samband med klasskampen. Där försvarade rättsvetare tesen: att alla förbrytelser och straffbara handlingar ända ner till trafikbrott, var produkter och manifestationer av klasskampen. Denna typ av handlingar skulle ses som en antagonistisk positionering gentemot de rådande förhållandena. Rättsvetenskapliga utvecklingslinjer av den här typen skulle upphöra helt i och med Babelsberg konferensen.⁶²

3.4.2. Bönninger, Such & Klenner

Den kritik som skulle innebära den svåraste revisionistiska utmaningen för partiet, vad rättsvetenskapen beträffade, var den som riktades från de tre professorerna: Karl Bönninger, Heinz Such och Hermann Klenner. De hade deltagit i ett projekt under mitten av 1950-talet för att undersöka legalitetens natur i ett socialistiskt system.⁶³

Bönningers kritik tog sikte på den administrativa rätten. Kritiken utgick ifrån att det fanns en grundläggande skillnad mellan generaliteten i en laglig norm och det konkreta i ett administrativt beslut. Lagen hade således en annan inneboende logik än förvaltningens. Ifall detta accepterades, hade de rättsliga formerna betydelse. Bönninger kritiserade här DDR:s oförmåga att särskilja på lagar, beslut, förordningar etc. Resultatet blev, menade Bönninger, att vissa generella normer av stor betydelse aldrig publicerades i lagstiftarens officiella publikationer. I likhet med den tidigare nämnda Hochbaum, var Bönningers rekommendation att införa förvaltningsrättsliga domstolar. Det fanns dock en väsentlig skillnad mellan

---

⁶⁰ Jämför Caldwell, 2003, s. 84.

⁶¹ Friedrich, 1997, s. 53.

⁶² Heuer, 1995, s. 54.

⁶³ Caldwell, 2003, s. 87.

Hochbaums och Bönningers kritik. Bönningers grundades på en teoretisk fråga som hade bakgrund i äldre tysk rättstradition; en fråga som dessutom tangerade en parallell diskussion om administrativ legalitet i Västtyskland!⁶⁴

Heinz Suchs kritik riktades mot civilrättens område, bland annat mot partiets vilja att omorganisera det ekonomiska planeringssystemet genom att bilda nya firmor inom specifika branscher. Genom detta skulle den vertikala och den horisontella produktionskoordinationen länkas samman. Det vertikala ledet bestod av den administrativa rätten och det horisontella ledet av det avtalsrättsliga. SED:s tanke med detta var att göra enskilda firmor och branscher mer ansvariga för den egna ekonomiska produktionen.⁶⁵

Such argumenterade för att kontrakten i en planekonomi hade en väsentlig signalerande funktion. Att inte uppfylla ett kontrakt innebar ”kritik genom praktik” gentemot de planerade målen. Alternativt kunde det tyda på misstag begångna av planeringsorganen. Suchs lösningsförslag gick ut på en avtalspraxis med relativt konstanta generella normer. Detta skulle både motverka den extensiva centraliserade kontrollen, samt befria den centrala planeringsförvaltningen från den enorma informationsbearbetning det skulle innebära att fatta detaljerade lokala beslut. Suchs tankar verkar måhända inte radikala i sig men Suchs arbete innebar en grogrund för andra att dra mer radikala slutsatser. Exempelvis föreslog en juristikstudent vid Humboldt universitet (Berlin)⁶⁶ att firmor som inte var tillräckligt lönsamma skulle låtas gå i konkurs (vilket var ett direkt politiskt tabu i det planekonomiska DDR).⁶⁷

Hermann Klenner's kritik berörde både den administrativa rätten och civilrätten; den utvecklades med tiden till en generell kritik av hela rättssystemet.⁶⁸ Klenner menade på att den legalistiska nihilismen som uppkommit genom Pašukanis idéer (se avsnitt 2.2) hade avvisat den borgerliga formalismen och reducerat lagen till ett utflöde från det samhälleliga livets ekonomiska bas. Detta var en syn på lagen som en annan socialistisk teoretiker, Vyshinsky, inte delade med Pašukanis, Klenner menade här att Vyshinskys idéer var de mest högtstående inom socialistisk rättsteori.⁶⁹ Andrey Vyshinsky (1883–1954) var en sovjetisk

---

⁶⁴ Caldwell, 2003, s. 87.

⁶⁵ Caldwell, 2003, s. 88.

⁶⁶ *Nationalencyklopedin*, Humboldt-Universität zu Berlin

[<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/humboldt-universität-zu-berlin>] 2017-12-04.

⁶⁷ Caldwell, 2003, s. 88.

⁶⁸ Caldwell, 2003, s. 87 & 88f.

⁶⁹ Caldwell, 2003, s. 89.

statsman och en framstående rättsteoretiker.⁷⁰ Klenner hävdade att Vyshinsky överkommit Pašukanis mer reducerande hållning gentemot rätten genom att ta lagens ”ideologiska” natur i beaktande. I ett sådant ideologiskt perspektiv blev lagens normer inte identiska med den sociala verkligheten. De utgjorde istället en standard som medvetet meddelats av lagstiftaren och designats för att leda mot ett specifikt samhällsligt utvecklingsmål.⁷¹

Klenner använde detta perspektiv och argumenterade för att lagen existerade separat från politiska och sociala normer. Kritiken utvecklades i arbetet ”Legislation och Legality” som publicerades först efter DDR:s fall. I arbetet argumenterades att legalitetens principer inte bara är bindande för medborgarna, utan även för statsorganen och lagstiftaren själv. Detta förutsatte en hierarki, där rättsakter från den folkvalda Folkkammaren skulle vara överordnade de från det verkställande Ministerrådet. Så var emellertid inte fallet då Ministerrådet utfärdade många nya rättsnormer, med samma verkan som lagregler, medan Folkkammaren godkände väldigt lite lagstiftning. År 1955 hade till exempel Folkkammaren utfärdat fem nya lagar, medan 90 förordningar hade härrört från Ministerrådet. I denna typ av förfarande liknade DDR Weimar-republiken, som också hade ersatt parlamentariska beslut med verkställande dekret.⁷²

4. Babelsberg konferensen 1958

4.1. Historiskt sammanhang

Babelsberg konferensen 1958 bör historiskt sätt kopplas samman med KPdSU:s (Die Kommunistische Partei der Sowjetunion) 20:e partikongress i februari 1956. KPdSU var det styrande partiet i Sovjetunionen och under denna kongress gjorde partiet upp med den stalinistiska perioden. Både öppna och interna diskussioner fördes om hur marxismen skulle befrias från stalinistisk dogmatik.⁷³

Babelsberg konferensen kan i mångt och mycket ses som Ulbrichts och hans anhängares (hädanefter kallad *Ulbricht-gruppen*) reaktion på den kritik som framfördes vid denna partikongress. Kontrollen över hierarkin inom SED skulle återtas. Gruppen bestod exempelvis

---

⁷⁰ Encyclopedia Britannica [<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Andrey-Vyshinsky/75802>] 2017-12-05.

⁷¹ Caldwell, 2003, s. 89.

⁷² Caldwell, 2003, s. 89.

⁷³ Heuer, 1995, s. 54 och jämför Encyclopedia Britannica [<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Communist-Party-of-the-Soviet-Union/24991>] 2017-12-21.

av Erich Honecker (som senare skulle efterträda Ulbricht som SED:s ordförande)⁷⁴. Ett exempel är att Ulbrichts egna tal innehöll punkter som var direkta svar på den interna kritik från partiledningen som framförts i årtal, främst efter den sovjetiska partikongressen. Själva tanken med konferensen var att visa på de fördelar och den nytta som *Ulbrichts-gruppens* politiska strävanden innebar. Alltifrån hur problemställningarna formulerades, till hur de besvarades och ifrågasattes, skulle uppfylla kriteriet att tjäna *Ulbrichts-gruppens* syften.⁷⁵

Tilläggas bör också att konferensen skedde mitt under kalla krigets kyligaste år.

Vetenskaperna deformerades i största allmänhet på grund av öst och västs motsättningar, där företrädarna för öst beskrevs som stalinistiska kommunister och företrädarna för väst som krigshetsande imperialister. Under dessa förhållanden sågs vetenskapen på med trångsynt blick.⁷⁶

4.2. Förberedelserna

Det förberedande arbetet inför konferensen inriktades inte enbart mot att förmedla ett ideologiskt budskap, utan också på hur denna ideologi skulle kunna genomdrivas. Därav inkluderades flera yrkesgrupper såsom statsfunktionärer, domare och statliga advokater i förberedelserna. Grundliga analyser av lagar och författningar sammanställdes. Vid flera ministerier koms det överens om att påpeka revisionistiska inslag i staten, samt att beklaga partibeslutens otillräckliga uppmärksammande av problemet. Detta påvisar att Babelsberg konferensens målgrupp inte enbart var rättsvetarna, utan även parti-, stats- och juristfunktionärer.⁷⁷

En central gestalt i sammanhanget var Karl Polak, som var Ulbrichts förtrogne i rättsstatliga och rättsvetenskapliga frågor. Dessutom agerade Polak som Ulbrichts rättsideologiska idégivare och spökskrivare. Polak var en utbildad jurist och starkt präglad av sovjetiska tankar inom rättsvetenskapen. Babelsberg konferensen skulle innebära Polaks främsta inflytelsekälla över den östtyska rättsvetenskapen. Under konferensen pläderades dels för Polaks idéer och dels hade Polak den samlade politbyråns stöd. Ett resultat av det här inflytandet blev att Polak

---

⁷⁴ Encyclopedia Britannica [<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Erich-Honecker/40927>] 2017-12-21.

⁷⁵ Mollnau, 1993, s. 20 & 22 och Caldwell, 2003, s. 90.

⁷⁶ Eckert, 1993, s. 55.

⁷⁷ Mollnau, 1993, s. 20f.

⁷⁷ Mollnau, 1993, s. 24ff.

under en tid utgjorde en rättsideologisk kultfigur i DDR. Vid universitet i Halle läste exempelvis juriststudenterna Polaks texter jämsides med Marx, Engels och Lenins!⁷⁸

Ulbricht och Polak arbetade mycket tätt samman med förberedelserna inför konferensen, inte minst med hur det insamlade materialet skulle bearbetas. Det tal Ulbricht höll under konferensen, byggde direkt på Polaks kommentarer av det insamlade materialet.⁷⁹

4.3. Konferensen

4.3.1. Konferensens huvudlinjer

Babelsberg konferensen hölls den 2-3 april 1958, vid *Deutsche Akademie für Staats- und Rechtswissenschaft* (DASR) i Babelsberg-Potsdam, Berlin.⁸⁰ Den rättsvetenskapliga kritik som börjat växa fram de senaste åren skulle i och med konferensen få ett absolut avslut.

Rättsvetenskapen skulle nu rätta in sig efter statens politiska mål.⁸¹

Konferensens huvudtal och avslutande begrundande hölls av Walter Ulbricht personligen. Ulbricht konstaterade att den stats- och rättsvetenskapliga utvecklingen hamnat bakom den politiska och samhällsliga. Därav behövde den socialistiska rätten genomgå djupgående förändringar för att kunna bistå de förestående samhällsliga omvälvningarna. Vidare menade Ulbricht på att de strävanden som den folkdemokratiska rättsvetenskapen i DDR innebar, hämmades av svaga personer inom stats- och rättsvetenskapen. Dessa personer använde gamla borgerliga metoder som förhindrade den fulla kraften i revolutionen. I dessa tankar kan konferensens officiella mål och funktion urskönjas, nämligen att fungera som en tribunal vars uppgift var att avskaffa alla rättsinslag med påstådd borgerlig karaktär.⁸² Vid en analys av utvecklingstendenserna före och efter konferensen, kan dess verkliga målbild urskiljas. Konferensen var inte främst menad att vara det som den framstod som; en uppgörelse med revisionism och dogmatism inom DDR. Istället var målsättningen att få statsförvaltningen, de juridiska organen, samt rättsvetenskapen att underordna sig partiets politiska mål.⁸³

Ulbricht bemötte också den kritik som bland annat Klenner tidigare riktat mot det rättsliga systemet. Kritiken bemöttes med att Klenner inte förstod proletariats diktators natur, där

---

⁷⁸ Mollnau, 1993, s. 24ff.

⁷⁹ Mollnau, 1993, 27f.

⁸⁰ Eckert, 1993, s. 53.

⁸¹ Dilcher, 1997, s. 26 & 54.

⁸² Jämför Dilcher, 1997, s. 26 och Friedrich, 1997, s. 54f.

⁸³ Schröder, 1993, s. 115.

lagen är ett direkt uttryck för folkets vilja. Ulbricht fördömde också Klenners och Bönningers distinktion mellan den lagstiftande och den administrativa makten. En sådan åtskillnad innebar ett återinförande av borgerlig doktrin, den lagstiftande och den administrativa makten skulle istället ses som ett enat politiskt tillämpningsområde. Slutligen avfärdades Suchs kritik av avtalsrätten med att kritiken var ”abstrakt” och inte räknade in ”människans kreativa arbete.”.⁸⁴

Till skillnad från KPdSU:s 20:e partikongress 1956, blev inte Babelsberg konferensen en uppgörelse med de stalinistiska tendenserna inom rättssystemet. Istället framfördes som huvudproblem hur rättsvetenskapen skulle kunna tjäna SED:s politiska mål på bästa möjliga sätt. Den socialistiska staten beskrevs som endimensionell och enbart ett redskap för politiken. Rättsvetenskapen karaktäriserades som enbart ett uttryck för politiken, utan eget existensberättigande.⁸⁵

Vidare antogs ett antal protokoll (främst utarbetade av Polak) som fastslog att lagen skulle tjäna SED:s mål. Anledningen var att SED ansågs som folkets främsta företrädare, och därmed blev partiets vilja också folkets vilja. Genom detta var förhoppningen att det tidigare nämnda problemet med legaliteten i DDR skulle försvinna.⁸⁶ Emellertid var det här ett problem som SED inte lyckades lösa genom konferensen. I och med att DDR var en planekonomi kvarstod den fundamentala skillnaden mellan rättsliga och planekonomiska funktioner. Däremot lyckades partiet sätta upp tydliga linjer gällande hur detta problem fick adresseras.⁸⁷

4.3.2. Ulbrichts tal

I Babelsberg konferensens centrum stod Walter Ulbrichts tal ”Den marxist-leninistiska statsläran och dess användning i Tyskland”. Frågan kan givetvis ställas hur mycket av tankarna i talet som är Ulbrichts egna och hur många som är direkt framtagna av Polak. Oavsett, blev talets idéer direkt sammanbundna med Ulbrichts person.⁸⁸

Ulbrichts mål var att eliminera all borgerlig ideologi inom stats- och rättsvetenskapen. Dessa perspektiv beskrevs med begrepp såsom ”formalism”, ”dogmatism” och ”individualism”. Mot dessa element ställdes den socialistiska rätten, vars uppgift var att hjälpa till i utvecklandet av

---

⁸⁴ Caldwell, 2003, s. 90f.

⁸⁵ Friedrich, 1997, s. 55.

⁸⁶ Markovitz, 1997, s. 69.

⁸⁷ Caldwell, 2003, s. 90.

⁸⁸ Alexy, 1993, s. 191.

socialismen. Just detta, rättsvetenskapens uppgift att utveckla socialismen, är något Ulbricht återkommer till flera gånger under talets gång, genom olika formuleringar. Den kanske mest träffande är, att ett av rättsvetenskapens kriterier för vetenskaplighet är att den ska ha en praktisk nytta för socialismen. Med sådana tankar förlorar rättsvetenskapen ett eget existensberättigande och blir enbart ett politiskt instrument.⁸⁹

4.3.3. Reception och avståndstagande från sovjetisk rättsteori

Även om frågan gällande ett erkännande av den sovjetiska rättsteorin inte ställdes uttryckligen under konferensen, spelade den en bestämd roll.⁹⁰

Under konferensen fastslogs att rätten inte längre hade en självständig karaktär, utan var avhängig på staten. Däremot kvarstod den sovjetiska begreppsanvändningen som utgick från ett klassperspektiv, där rätten definieras som ett statligt normkomplex som upprätthålls genom statligt våld. Emellertid gjordes vissa vidareutvecklingar inom nämnda tematik. Exempelvis beslutades att rätten skulle definieras som ett instrumentellt klassavhängigt statligt maktinstrument. Ett instrument som bara var ett uttryck/förkroppsligande av ett värdesystem. I och med detta synsätt på rättsbegreppet visade Babelsberg konferensen på, att det inte längre fanns en full kontinuitet mellan den östtyska och den sovjetiska rättsteorin.⁹¹

4.3.4. DASR

DASR:s roll är en nyckel för att förstå den atmosfär som rådde under konferensen. DASR hade nämligen bidragit väsentligt i konferensens förberedelser, exempelvis med materialet till Ulbrichts tal, men blev också själva föremål för kritik under konferensen.⁹²

DASR såg konferensen som en möjlighet att visa på att man gjort sig av med alla revisionistiska avarter. Därför gjordes digra förberedelser för att ingen skulle falla ur ledet under konferensen, bland annat var alla manuskript tvungna att förhandsgranskas och godkännas av partiledningen.⁹³

---

⁸⁹ Alexy, 1993, s. 193 & 195.

⁹⁰ Arlt, 1993, s. 166.

⁹¹ Arlt, 1993, s. 168f.

⁹² Eckert, 1993, s. 53.

⁹³ Eckert, 1993, s. 58.

En tolkning av konferensen utifrån DASR:s perspektiv visar på, att Babelsberg konferensen inte främst var en rättsvetenskaplig konferens utan en parti- och statskonferens, där rättspraxisen användes för att kritisera rättsvetenskapen.⁹⁴

5. Analys

5.1. Den grundläggande konflikten

Alla de utvecklingslinjer som leder fram till Babelsberg konferensen, samt själva konferensen i sig, är enligt min bedömning konsekvensen av en grundläggande rättsvetenskaplig konflikt. En konflikt som uppstår mellan SED:s totalitära maktambitioner och den teoretiska problematiken kring att legitimera en politik som leder samhället i en totalitär riktning.

SED-toppens strävan efter ett totalitärt samhälle, där all makt centraliseras till partiet och partitoppen är tydlig. Partiets egna slagord fastslår denna ambition: ”Partiet har alltid rätt”. Många av de åtgärder som genomförs före och under konferensen, kan ses som ett direkt försök att stärka Ulbrichts och *Ulbricht-gruppens* makt över SED och DDR.

Med denna ambition följer det naturliga problemet att på ett tillfredsställande sätt legitimera den politik som blir ambitionens produkt. En politik som gjorde Östtyskland till ett alltmer totalitärt och övervakande samhälle. När legitimeringen av det egna systemet brister, finns risken för antingen folkligt uppror eller en palatsrevolution inom de egna leden. Ett exempel på detta är när DDR tvingades tillkalla hjälp från Sovjetunionen, för att slå ner ett folkligt uppror 1953. Grunden till upproret var dels bristen på sociala och ekonomiska framsteg, men också partiets bristande förmåga att legitimera sin stalinistiska hållning. Då en sådan distans skapas mellan ledarna och folket de påstår sig företräda, uppstår naturligt konflikter, vilket SED ville försöka undvika.

5.2. Sammanfattande analyser

Utvecklingslinjerna som leder fram till Babelsberg konferensen kan delas in i fyra delar: den rättsstatliga, akademiska, politiska och rättsvetenskapliga utvecklingen.

Den rättsstatliga utvecklingen innebär en nedmontering av den gamla rättsstaten, genom exempelvis avskaffandet av förvaltningsdomstolarna. Vidare innebär det här också ett

---

⁹⁴ Eckert, 1993, s. 62.

avskaffande av ett samhälleligt motstånd gentemot partiet. Utan rättsliga kontrollinstanser stärks partiets egna makt och den balanserade funktion som den dömande makten tidigare inneburit, avskaffas. Det här kan ses som ett praktiskt sätt för partiet att legitimera sina egna reformer. Genom att skapa en antagonism gentemot det förra systemet, bildas också en grogrund för politiska reformer som leder bort från detta system. Den här typen av polemiserande argumentation användes även som en grundbult under Babelsberg konferensen. Kritik som framkommit innan eller under konferensen, avfärdades nämligen ofta med att kritiken byggde på gamla borgerliga metoder.

Den akademiska utvecklingen bestod till stor del i att avskaffa de gamla undervisningsmetoderna och istället lära juriststudenterna att bli redskap för överföring av den nya marxist-leninistiska ideologin i samhället. Precis som med de rättsstatliga reformerna bröt SED här med det gamla samhället. I än högre grad banade dock de akademiska reformerna vägen för att upprätthålla det nya samhället, genom att utbilda personer som hade förmågan att praktisera och vidareförmedla den ideologi partiet förespråkade.

Den politiska utvecklingen visar på två saker. Dels Ulbrichts vilja att hålla fast vid stalinismen (även efter Stalins död) och dels *Ulbricht-gruppens* lyckade försök att stärka sin egen makt i partitoppen. En tydlig maktförstärkning som alltså skedde innan Babelsberg konferensen. Kanske var detta ett nödvändigt steg för att vid konferensen kunna driva en så egenutvecklad linje som *Ulbricht-gruppen* sedan gjorde?

Den rättsvetenskapliga utvecklingen berör två förhållanden som är väsentliga för grundkonflikten mellan SED:s maktambitioner och legitimeringen av en sådan politik. Det första förhållandet tydliggörs av ett antal rättsvetare när de diskuterar straffrättens samband med klasskampen. En av deras tankar var att alla typer av brott skulle ses som en antagonistisk positionering gentemot de rådande förhållandena, de var en produkt av klasskampen. Denna tanke är marxistisk och därav till sin natur kritisk mot de rådande förhållandena och de makthavare som upprätthåller dessa. Tankegångar av den här typen går direkt emot SED:s stalinistiska hållning som inte är kritisk mot systemet utan legitimerande. Att SED föredrog ett legitimerande tankesätt är inte konstigt då de själva innehade den makt som legitimerades. Att som enväldigt parti företräda ett kritiskt förhållningsätt mot det rådande systemet, hade varit betydligt svårare att vederhäftigt argumentera för.

Det andra förhållandet är det som är grundförutsättningen i Bönningers, Suchs och Klenners kritik, nämligen den väsensskilda systematiken i rättsliga och planekonomiska funktioner. Ett planekonomiskt system ger staten full makt över samhällets utvecklingsmål och därmed också förmågan att fatta direkt bindande beslut i specifika situationer. En sådan modell var av

naturliga skäl eftersträvansvärd för SED, då den medförde att den politiska makten centraliserades helt till de statliga funktionerna. Däremot behövdes också de rättsliga funktionerna, utan dessa var det svårt att legitimera systemet. Ett problem som uppstod i samband med detta var SED:s oförmåga att skilja på lagar, förordningar etc., med följden att vissa generella normer av stor betydelse aldrig publicerades i lagstiftarens officiella publikationer. Då partiet var enväldigt och alla politiska beslut kunde fattas av partiet självt, saknade en uppdelning av beslutens former betydelse för partiet självt. Här framträder tydligt den knäckfråga som SED försökte men inte lyckades lösa med Babelsberg konferensen, hur legitimerar man en rättsordning som saknar bestående rätt? DDR:s rättsordning byggde helt på partiets vilja och kunde ändras när som helst, i varje given situation om partiet beslutade så. Lösningen under konferensen blev att argumentera för att partiets vilja var folkets vilja, i och med att proletariats diktatur rådde. En sådan argumentation kan emellertid enbart legitimera ett system under två omständigheter. Antingen är påståendet sant och partiets vilja är de facto folkets vilja; detta var uppenbarligen inte fallet i DDR! Den andra omständigheten är om partiet inte följer folkets vilja men ändå lyckas övertyga folket att de gör det. Inte heller denna omständighet var för handen i DDR, fjärrningen mellan partitoppen och medborgarna är påtaglig. Dessutom kan diskuteras om den andra omständigheten faktiskt uppfyller de teoretiska kraven på ett legitimt system. Oavsett hade en sådan lösning i praktiken löst frågans problematik för SED.

Babelsberg konferensen utgjorde främst ett redskap för *Ulbricht-gruppen* att stärka den egna makten. Mycket av den samhällsutveckling som gick i en annan riktning, exempelvis mer kritisk inriktad rättsvetenskap, stoppades i och med konferensen. Med utgångspunkt i rättsvetenskapen kritiserades dels rättsvetarna själva men också parti- och statsfunktionärer. De delar i samhället som inte följde de mål *Ulbricht-gruppen* stakat ut, anklagades för revisionism.

Ulbricht-gruppen lyckades inte med sitt mål att fullt ut legitimera det dåvarande rättssystemet med argumentet att partiets vilja endast var ett direkt uttryck för folkviljan. Däremot innebar Babelsberg konferensen ett riktmärke för hur den här typen av problem fick adresseras, spelreglerna tydliggjordes och samtliga aktörer tvingades att inrätta sig i ledet. Efter konferensen saknade rättsvetenskapen helt eget existensberättigande i DDR, den ansågs endast som en vetenskap om den innebar en praktisk nytta för socialismen.

Sammanfattningsvis kan sägas, att Babelsberg konferensen kan ses som en kulmen av ett antal utvecklingslinjer i det östtyska samhället. *Ulbricht-gruppen* griper den totala makten

inom partiet definitivt och föreskriver hur problemen kring legalitetsfrågor i DDR får adresseras. Däremot misslyckas *Ulbricht-gruppen* med att teoretiskt lösa legalitetsfrågan.

En slutsats som kan dras är att *Ulbrichts-gruppens* totalitära maktambitioner och den riktning ambitionerna tar samhället mot, inte låter sig sammanfogas med rättslig legitimitet annat än i undantagsfall. En andra slutsats är att den kommunistiska rättsteorin har svårigheter att legitimera det egna systemet, då ett kommunistiskt maktövertagande väl skett. Detta då de kommunistiska teorierna grundar sig på den marxistiska ideologin, som är utpräglad kritisk. Att med en sådan teoretisk bakgrund anpassa den kommunistiska rättsteorin till nya premisser där den ska vara legitimerande, är en svårartad rättsvetenskaplig situation. Något både Pašukanis och Vyshinskys arbeten vittnar om.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Applebaum, Anne, *Järnridån*, 1:a upplagan, 2:a tryckningen, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 2014.

Caldwell, Peter C., *Dictatorship, state planning and social theory in the German Democratic Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Classen, Kai-Dieter, Prüfstein des Rechtsstaats – Die Entwicklung der Verwaltungsgerichtbarkeit im Spannungsfeld zwischen liberaler Rechtsstaatlichkeit und Diktatur, i *Juristische Arbeitsblätter*, Häfte 7, 2010, s. 487-491.

De Nike, Howard J., *German unification and the jurists of East Germany: An Anthropology of Law, Nation and History*, Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 1997.

Dilcher, Gerhard m.fl. (Red.), *Rechtserfahrung DDR: Sozialistische Modernisierung oder Entrechtlichung der Gesellschaft?*, Berlin Verlag, Berlin, 1997.

Eckert, Jörn m.fl. (Red.), *Die Babelsberger Konferenz vom 2./3 April 1958: Rechtshistorisches Kolloquium 13.-16. Februar 1992 Christian-Albrechts-Universität zu Kiel*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1993.

Eriksson, Gösta A., *DDR, Stasi och Sverige*, Uppsala, 2000.

Fogelklou, Anders, *Den orättfärdiga rätten*, P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm, 1978.

Heuer, Uwe-Jens m.fl. (Red.), *Die Rechtsordnung der DDR: Anspruch und Wirklichkeit*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1995.

Häthén, Christian, *Stat och straff*, 2:a upplagan, Studentlitteratur AB, Lund, 2014.

Liedman, Sven-Eric & Marx, Karl, *Människans frigörelse*, Aldus/Bonnier, Stockholm, 1965.

Nordin, Svante, *Filosofins historia: Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*, 3:e upplagan, Studentlitteratur AB, Lund, 2013.

Schaefer, Bernd, *The East German State and the Catholic Church, 1945-1989*, Berghahn Books, New York/Oxford, 2010.

Simson, Gerhard, Om allmänna delen i 1968 års östtyska strafflag, i *Svensk Juristtidning*, 1969, s. 242–252.

Elektroniska källor

Andrey Vyshinsky, Encyclopedia Britannica, hämtad 2017-12-05 från:
<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Andrey-Vyshinsky/75802>

Berlinmuren byggs, Forum för levande historia, hämtad 2017-11-19 från:
<http://www.levandehistoria.se/osttyskland/DDR-bildas/berlinmuren-byggs>

Communist Party of the Soviet Union, Encyclopedia Britannica, hämtad 2017-12-21 från:
<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Communist-Party-of-the-Soviet-Union/24991>

DDR bildas, Forum för levande historia, hämtad 2017-11-15 från:
<http://www.levandehistoria.se/osttyskland/DDR-bildas>

Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik, Die Verfassungen in Deutschland, hämtad 2017-11-23 från: <http://www.verfassungen.de/de/DDR/DDR49-i.htm>

Erich Honecker, Encyclopedia Britannica, hämtad 2017-12-21 från:
<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Erich-Honecker/40927>

Ernst Wollweber, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-11-28 från:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/ernst-wollweber>

Germany, Encyclopedia Britannica, hämtad 2017-11-20 från:
<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Germany/106260>

Humboldt-Universität zu Berlin, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-12-04 från:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/humboldt-universitat-zu-berlin>

Leninism, Encyclopedia Britannica, hämtad 2017-11-23 från:
<https://www.britannica.com/topic/Leninism>

Otto Grotewohl, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-11-21 från:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/otto-grotewohl>

Proletariatets diktatur, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-11-15 från:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/proletariatets-diktatur>

Slutet för DDR, Forum för levande historia, hämtad 2017-11-15 från:
<http://www.levandehistoria.se/osttyskland/slutet-DDR>

Stasi, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-11-15 från:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/stasi>

Stasi-Ministeriet för stats säkerhet, Forum för levande historia, hämtad 2017-11-15 från:
<http://www.levandehistoria.se/osttyskland/stasi-ministeriet-statsakerhet>

Totalitarismteorin, Forum för levande historia, hämtad 2017-11-22 från:
<http://www.levandehistoria.se/perspektiv-bakgrunden-till-handelserna-i-sovjet-kina-och-kambodja/totalitarismteorin>

Vladimir Lenin, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-11-23 från: [https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/vladimir-lenin](https://www.ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/vladimir-lenin)

Walter Ulbricht, Encyclopedia Britannica, hämtad 2017-11-27 från:
<http://academic.eb.com.ludwig.lub.lu.se/levels/collegiate/article/Walter-Ulbricht/74142>

Walter Ulbricht, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-11-27
från: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/walter-ulbricht>

Östtyskland, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-11-15 & 27 från:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/östtyskland>